

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота
магістра

з теми **ВИЯВИ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ У
ФРАЗЕОЛОГІЇ ГОВІРОК**

Виконала: студентка 2 курсу групи FUKr1-M20
спеціальності 035 Філологія (Українська мова і
література)

Коробчук Юлія Миколаївна

Керівник: Коваленко Н.Д., доктор філологічних
наук, доцент, доцент кафедри української мови

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

Умовні скорочення назв населених пунктів.....	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ	11
Висновок до розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. СФЕРИ ТАБУ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	26
2.1. Давнє табу й евфемізація у фразеології.....	26
2.1.1. Магія слова й фразеологічні вербалізми.....	28
2.1.2. Сфера смерті у фразеології Західного Поділля.....	32
2.2. Сучасне табу. Сфери евфемізації.....	45
2.2.1. Сфера інтимних стосунків і подружнього життя.....	47
2.2.2. Сфера фізіологічних процесів людини.....	57
Висновок до розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ОБРЯДОВИХ ТЕКСТАХ	63
3.1. Основні мотиви номінацій поховального обряду.....	63
3.2. Роль вербальних знаків в обрядовому тексті.....	69
3.3. Варіантний вияв обрядових номінацій у говірках.....	75
Висновок до розділу.....	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	84

Умовні скорочення назв населених пунктів

Вн	- смт Віньківці	Віньковецького р-ну	Хмельницької обл.
Вр	- с.Врублівці	Кам'янець-Подільського р-ну	
Гр	- с.Горошова	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
Дн	- ст. Дунаївці	Дунаєвецького р-ну	Хмельницької обл.
Др	- с.Дерев'яни	Кам'янець-Подільського р-ну	
Зл	- с.Зелене	Волочиського р-ну	
Злн	- с.Зелена	Чемеровецького р-ну	
Злч	- с.Зеленче	Дунаєвецького р-ну	
Зр	- с.Зарічанка	Чемеровецького р-ну	
Ів	- с.Іванків	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
Івн	- с.Іванківці	Городоцького р-ну	Хмельницької обл.
Кд	- с.Кадіївці	Кам'янець-Подільського р-ну	
Км	- с.Комунар	Кам'янець-Подільського р-ну	
Кр	- с.Курівка	Городоцького р-ну	
Крм	- с.Кормильче	Чемеровецького р-ну	
Крч	- с.Карачієвці	Віньковецького р-ну	
Кс	- с.Косиківці	Новоушицького р-ну	
Кт	- с.Китайгород	Кам'янець-Подільського р-ну	
Лс	- с.Лісоводи	Городоцького р-ну	
МК	- с.Мала Кужелівка	Дунаєвецького р-ну	
Мк	- с.Маків	Дунаєвецького р-ну	
Мн	- с.Монастирок	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
МО	- с.Майдан-Олек- сандрівський	Віньковецького р-ну	Хмельницької обл.
Нг	- с.Нігин	Кам'янець-Подільського р-ну	
Ор	- с.Оринин	Кам'янець-Подільського р-ну	

Пл	- с.Пилипківці	Новоушицького р-ну
ПХ	- с.Пилипи- Хребтіївські	Новоушицького р-ну
Рх	- с.Рахнівка	Дунаєвецького р-ну
См	- смт Смотрич	Дунаєвецького р-ну
СУ	- смт Стара Ушиця	Кам'янець-Подільського р-ну
Схк	- с.Сахкамінь	Кам'янець-Подільського р-ну
Цк	- с.Цикова	Чемеровецького р-ну
Чр	- с.Черче	Чемеровецького р-ну
Шд	- с.Щидлівці	Чемеровецького р-ну

ВСТУП

В останні роки увага вчених до діалектної лексики та фраземіки як об'єктів дослідження помітно зростає. "Евристична цінність діалектних даних постійно зростає у зв'язку з розширенням сфер їх використання, насамперед для розв'язання глото- і етногенетичних проблем, в етимологічних, історико-семасіологічних, ономастичних дослідженнях, для з'ясування окремих проблем етнографії, фольклористики, літературознавства" [17, с. 3].

Фразеологічна система окремої говірки чи говору – це результат дії різних позамовних факторів, а також взаємодії з літературною мовою, суміжними чи віддаленими говорами, іншими мовами та їхніми діалектами.

Відсутність об'єктивної картини фраземного фонду наріч, говорів та говірок створює перешкоди у дослідженнях фразем різних територій у зіставному, структурно-типологічному та ареальному аспектах. Існує потреба як в загальних дослідженнях усього українського континууму, так і в описі складу та функціонування фразем в межах окремого говору.

Твердження про те, що лексика є малоінформативною, спростовує практика національних слов'янських лінгвістичних шкіл, досвід роботи над Загальнолінгвістичним атласом, Лінгвістичним атласом Європи, Карпатським діалектологічним атласом, Атласом української мови, окремі спроби картографування діалектної лексики. Досить часто дані саме лексичних і семантичних карт кладуться в основу групування говорів, визначення діалектного членування певного регіону (праці О. Горбача, Й. Дзендзелівського, П. Гриценка, М. Никончука, О. Євтушка, В. Куриленка).

Активність фразеологічних одиниць (ФО) у синхронії та діахронії, співвідношення з літературними відповідниками – постійно привертає увагу дослідників. В Україні розвиток фразеології пов'язаний з іменами Л. Булаховського, І. Білодіда, П. Горецького, М. Жовтобрюха, Г. Удовиченка, І. Чередниченка, Л. Скрипник, Л. Юрчук, В. Білоноженко, І. Гнатюк, М. Демського, Н. Бабич, М. Алефіренка, В. Ужченка, Л. Авксентьева,

Я. Барана та інших учених. Одним із важливих завдань сучасної української діалектології сьогодні залишається ґрунтовне дослідження фраземіки окремих українських говорів.

Вагомі теоретичні досягнення у сфері дослідження системних зв'язків і відношень між ФО різних мов за останні 20-30 років дали поштовх до виникнення нового напрямку в галузі фразеології – фразеологічної ідеографії. З'явилися перші спроби опису в ідеографічному аспекті багатого фразеологічного матеріалу, накопиченого фразеографією.

Сучасні дослідження фраземіки говіркового мовлення характеризуються різними підходами у вирішенні актуальних завдань. Серед методів вивчення фраземіки різних українських українських говірок найбільш апробованими є: 1) описовий (Н. Бабич, Д. Гринчишин, М. Доленко, В. Лавер, Н. Коваленко); 2) лінгвогеографічний (В. Лавер, Д. Ужченко, З. Мацюк); 3) метод структурно-семантичного моделювання (А. Івченко, Т. Грица, В. Мокієнко, Н. Коваленко).

Система фразем будь-якого говору, як відомо, – це результат дії різних факторів, що виявилися в самих говірках, а також їх взаємодії з літературною мовою, сусідніми та віддаленими говорами, іншими мовами та діалектами.

Учені неодноразово вказували на важливе місце діалектної фразеології в системі наук. Фонди української діалектної фразеографії постійно поповнюються новими одиницями. Активність фразеологічних одиниць у синхронії та діахронії, співвідношення з літературними відповідниками – постійно привертає увагу дослідників. Це сприяє створенню нових фразеологічних словників.

Територіально опубліковані матеріали з фраземіки українських говірок можна розподілити таким чином: середньополіські [18], західнополіські [4; 42-54] говірки північного наріччя; західноподільські [28; 29; 30; 31], буковинські [5; 6], наддністрянські [14], бойківські [20; 92; 93], гуцульські [68], закарпатські [38; 39], лемківські говірки південно-західного [62; 78; 26]; наддніпрянські [88; 89], степові говірки південно-східного наріччя [16].

Закономірності розвитку фразеологічної науки зумовлюють потребу розширення об'єктів дослідження, передусім першочергового опису фраземіки окремих говорів української мови, що надалі уможливить визначення території поширення окремих одиниць чи моделей не тільки на українському, а й на слов'янському мовному континуумі. Фразеологічна система подільського діалекту довгий час знаходилася на периферії досліджень славістів. Як відомо, ці говірки мають елементи старожитності та архаїчності, вирізняються особливими регіональними рисами, але через своє ареальне поширення виявляють досить розгалужені взаємовпливи з іншими південно-західними та південно-східними говорами [86, с. 460-461]. У структурному відношенні подільський говір не становить монолітної єдності, йому властива внутрішня диференціація: відносно чітко окреслюються західноподільська і південноподільська зони. Така внутрішня диференціація склалася історично, переважно внаслідок впливів сусідніх говорів.

У кандидатській дисертації Н. Коваленко [31] вперше здійснено комплексний аналіз фразем західноподільських говірок, що пов'язані з життям та діяльністю людини, а також виявлено структурно-семантичні моделі та їх ареальну проекцію в українських говірках. Проте в сучасній діалектології постійно поповнюється база нових зафіксованих даних з різних територій України, тому зіставні дослідження будуть мати попередній характер.

Актуальність дипломної роботи визначається відсутністю дослідження, у якому б на матеріалі численних стійких ареальних образних виразів здійснювався багатовимірний опис татуйованої сфери фразеології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дипломної роботи пов'язана з дослідженням, яке здійснюється в навчально-науковій лабораторії діалектологічних досліджень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в рамках програми вивчення діалектної лексики і фразеології української мови.

Об'єктом дослідження стали фраземи західноподільського говіркового мовлення.

Предметом дослідження є сфери табу у фразеологічній системі говору.

Мета дипломної роботи – виявити особливості становлення й функціонування евфемістичних і дисфемістичних ареальних фразеологічних одиниць, сфери табу, визначити місце сталих висловів у широкому пласті української фразеології Поділля, уписати їх у загально- й діалектнофразеологічний контексти.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких конкретних **завдань**:

1) зібрати та систематизувати фраземи говірок Поділля на основі власних польових записів, фразеологічних і діалектних словників української мови;

2) дослідити фразеологію західноподільських говірок у її проєкції на фразеологію сучасної української мови;

3) у межах досліджуваного матеріалу виділити фразеосемантичні групи (ФСГ), проаналізувати закономірності мотивування внутрішньої форми фразем, що входять до складу їхніх рядів;

4) визначити й описати сфери табу у фразеології говірок;

5) визначити і схарактеризувати особливості мотивації досліджуваних фразеологізмів як одиниць вторинної номінації.

У роботі використовуємо традиційні терміни: фразеологія, фраземіка – для найменування усього класу одиниць дослідження та лінгвістичної дисципліни, а фразеологічна одиниця (ФО) – для найменування одиниці фразеології. Як синонім ФО в дослідженні вживаються терміни фразеологізм, фразема.

ФО визначаємо як самостійну одиницю мови, яка характеризується фраземним значенням, компонентним складом та граматичними категоріями

й виконує номінативну функцію, а разом з нею характеризує називаний фразеомою предмет чи його динамічні й статичні ознаки.

Методи дослідження: описовий, порівняльний та статистичний. Методологічною основою роботи є вироблені у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві положення про мову як культурний феномен, фразеологію як явище вторинної номінації, у якому знаходять своє характерне відбиття особливості пізнавальної діяльності етносу, взаємозв'язок загального, окремого і часткового у мові.

Джерелами дипломної роботи послуговували власні польові записи, здійснені за спеціально складеною програмою у селах Чемеровецького, Новоушицького, Красилівського, Ярмолинецького районів Хмельницької області, матеріали картотеки кафедри української мови, а також фразеологічні словники української мови та діалектного мовлення, матеріали до словників з різних регіонів України. У роботі розглядаються як рідковживані ФО, а також ті, що, за нашими спостереженнями, на сьогодні вже вийшли з активного вжитку, так і ті, що є органічним елементом мови діалектоносіїв.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що на залученому в науковий обіг значному за обсягом фактичному матеріалі вперше досліджено табуйовані сфери фразеології подільських говірок, з'ясовано особливості семантики та структури фразеологізмів, визначено особливості мотивації діалектних фразеологізмів із урахуванням духовної культури діалектоносіїв, простежено зв'язок фразеології з давніми віруваннями, традиціями, обрядами українців.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що висновки та узагальнення її можуть бути використані в дослідженнях низки загальнотеоретичних проблем в українській діалектології. Аналіз поширення сталих висловів у трьох наріччях допоможе вирішити актуальні завдання ареалогії української фраземіки, створити основу для інтерпретацій більшості фразеоглос. Результати ареального опису на рівні фраземних

моделей розширять базу для створення “Українського фразеологічного атласу”.

Практична цінність дипломної роботи. Фактичний матеріал може бути використаний під час укладання фразеологічних словників різних типів, у роботі наукових семінарів із проблем фразеології, у викладанні курсу “Лексика та фразеологія сучасної української мови”, “Діалектологія української мови”, спецкурсів і спецсемінарів у вищих навчальних закладах, у шкільній практиці – для оптимізації навчального процесу, на факультативних заняттях з рідної мови.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри української мови Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та на звітних студентських конференціях (2019–2021 рр.); X Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» (м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.).

Опубліковано статтю: Коробчук Ю. Символіка зооніма *свиня* в українській діалектній фразеології. *Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи*: матеріали X Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» (м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.). Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2021. С. 112–117.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі списку назв населених пунктів та їх умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і списку використаної літератури (94 позиції). Загальний обсяг роботи – 93 сторінки.

ВИСНОВКИ

Отже, у говірках Поділля є численні репрезентанти аналізованих сфер – образи-паралелі до заборонних (делікатних) понять чи їх назв. Звичайно, вони увібрали чимало елементів давніх табу, проте засвідчують 1) динаміку й безперервність свого становлення: усякий наступний замітник виражатиме більшу міру виявлення меліоративної / пейоративної характеристики; 2) незначну перевагу евфемізмів над дисфемізмами; 3) значущість окремих компонентів, особливо символів, міфологем, близькозвучних слів.

Твердження про періоди, коли людина „не відділяє не тільки слова від думки, але навіть не відділяє слова від речі”, значною мірою актуальне й для сучасного світосприймання. Під мовним табу розуміємо будь-яку заборону на вживання певних слів, фразеологізмів. Унаслідок давнього табу виникли образні стійкі вирази, що відбивають віру в мовну магію: уживаючи вторинні найменування, мовці намагаються вплинути в бажаному напрямі на природу явища, розвиток подій, аби відвернути лихий вплив мовного вислову.

У західноподільських говірках рудименти давнього табу особливо яскраво представляють ареальні фразеологізми сфери смерті, серед яких вирізняємо евфемістичні й дисфемістичні (переважно жаргонні). Потужний шар заміників складають вирази, що розкривають особливості сучасного табу. Густо представлені фразеологічними семантичними рядами поняття „одержати відмову під час сватання”, „зрадити, мати нешлюбні зв'язки”, „бути, стати вагітною”, „не втримати сечу”, „обманювати”, „пиячити” та деякі інші. Вони здебільшого мотивовані делікатністю, пристойністю, співчуттям. Віра в мовну магію в „нових евфемізмах” (Б. Ларін) відчутна не в усіх випадках. Для проаналізованих сфер – інтимних стосунків та подружнього життя й фізіологічних процесів людини – характерне активне функціонування власне евфемістичних висловів. Третя й четверта сфери – позначення людських пороків і вчинків та вербалізація зовнішніх та внутрішніх непривабливих рис людини, її розумових здібностей –

представлені евфемістичними й дисфемістичними ареалізмами приблизно однаковою мірою.

Вагому роль у формуванні фразем відіграють компоненти-символи, що є назвами реалій і загальноукраїнської етнокультури (*білі танки, гарбуз, дуб*). Евфемістичні й дисфемістичні ареальні вирази, що сформувалися внаслідок давніх та сучасних табу, уживаються з метою не стільки „описати” навколишній світ, скільки інтерпретувати його, оцінити та виявити ставлення до нього.

За мотиваційною домінантою стійкі замітники умовно поділяються на дві групи: 1) ті, що виникли внаслідок віри в мовну магію (використовуючи вторинні назви замість прямих найменувань, мовці таким чином намагаються відвернути лихий вплив слова, а іноді й спрямувати розвиток події до бажаного результату). Їх прикладом є евфемістичні й дисфемістичні фразеологізми-відповіді на питання „Куди?”. Такі вирази відбивають рудименти давнього табу й виконують частіше магічно-заборонну функцію; 2) ті, що, утримуючи лише деякі риси магічного ставлення до слова, є своєрідною прикметою культурного рівня, а значить, і цензури, виникають унаслідок делікатності, співчуття, сором'язливості, пристойності. Сучасні ФО виконують здебільшого маскувальну й пом'якшувально-меліоративну функції. Характер відбиття табу в ФО полягає у виборі сфер табування, його продуктивності як семантичного чинника становлення ареалізму, стійкості протягом тривалого часу, у ціннісно-соціальних орієнтирах.

Матеріали говіркового мовлення дали досить повне уявлення про чинні моделі в локальному ареалі, українському та загальнослов'янському континуумі, а також виявили набір образних конкретизаторів і тим самим наочно представили складники внутрішньої форми фразем, об'єктивно показали фразеопродуктивність окремих етнокультурних сфер.

Отже, фразеологізми відіграють велику роль у творенні й збереженні у часі мовної картини світу носія говірки, маркують шкалу оцінності (переважно негативної). Народні спостереження, що реалізовані у

віруваннях, повір'ях і звичаях, вербалізувалися в образній основі багатьох сталих виразів. З'ясовано, що в таких фраземах українських говірок актуалізовано різні характеристики людини (*розум, мовлення, зовнішність, поведінка, вчинки*), абстрактні поняття (*мало, багато, нічого, смачно*), стани природи (*тихо, безвітряно, ясно*), уявлення про час та ін. Підтверджено збіг структури та семантики одиниць у різних говорах, але збереження фонетичних, лексичних регіоналізмів.

На різних територіях оприявлені переваги у використанні символічних компонентів у складі фразем, виділенні різних ознак чи рис об'єкта в складі фразеологізмів. Семантичні акценти пояснюють соціальними чинниками, навколишньою природою, територіальними особливостями ведення господарства, сільськогосподарськими традиціями, психологією сприйняття дійсності, правилами моралі, що зафіксовано у фразеологічній картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Арк – Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк, 2003. 177 с.
- ВархІ – Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братислава : Словацьке пед. вид-во, 1990. 259 с.
- Грищ – Грищенко П.П. Матеріали для діалектного фразеологічного словаря українського Полісся (село Лучанки Овручського району Житомирської області. *Вопр. фразеології*. 8: Тр. Самарканд. ун-та ім. А.Навои. Самарканд, 1975. Вып. 272. С. 162–177.
- Добр – Доброльожа Г.М. Ідеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин. Київ : Волинь, 1997. 53 с.
- Дол – Доленко М.Т. Матеріали для словаря діалектних фразеологізмів Подолля. *Вопр. фразеології*. 8: Тр. Самарканд. ун-та ім. А. Навои. Н.с. Самарканд, 1975. Вып. 272. С. 131–162.
- ДолП – Доленко М.Т. О діалектній фразеології Подолля Укр ССР. *Вопр. фразеології*. 8: Тр. Самарканд. ун-та ім. А. Навои. Самарканд, 1975. Вып. 272. С. 14–20.
- Коваленко – Коваленко Н.Д. Слова з язика, як бджоли з вулика. Матеріали до словника народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2011. 144 с.
- КТСЛТ – Єрмоленко С.Я., Биби́к С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
- Магр – Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). Луганськ : Знання, 2003. 172 с.

- МС – Український молодіжний сленг сьогодні / укл. С. Пиркало. Київ : Мова та історія, 1999. 88 с.
- Ном – Українські приказки, прислів'я і таке інше / споруд. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 466 с.
- Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. Київ, 1984. Ч. 1–2.
- ССКУ – Словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
- СтавКСЖ – Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
- УВДС – Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. 4-е вид. Луганськ : Альма-матер, 2002. 263 с.
- Уд – Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. Київ : Вища шк., 1984. Т. 1–2.
- УМ – Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
- УМЕ – Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови). Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
- УУ – Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
- ФСУМ – Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1–2.
- Чаб – Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.
- Чаб I–IV – Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. Запоріжжя, 1992. Т. 1–4.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксамитов А. С. Белорусско-украинские изофраземы. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : тези доп. Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. С. 86–87.
2. Александров А.В. *О терминах „табу” и „эвфемизмы”*. *Иноземна філологія* : міжвід. респ. зб. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. Вип. 8. С. 25–32.
3. Аляхнович М. М. Характерыстычнасьць у фразеалогіі: тэорыя і практыка (на матэрыяле дыялектнай фразеалогіі беларуска-ўкраінскага памежжа). *Український діалектологічний збірник* / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка; Редкол.: П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 1997. Кн. 3: Пам'яті Тетяни Назарової. С. 428–458.
4. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін-Луцьк, 2003. 176 с.
5. Бабич Н.Д. Лексичні варіанти ФО буковинських говірок (особливості компонентного складу і функціонування). *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології* : тези доп. Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. С. 87–88.
6. Бабич Н.Д. О фразеологическом словаре буковинских говоров. *Вопр. фразеологши*. Тр. СамГУ. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 5–13.
7. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Речевые формулы в тезаурусе русской идиоматики. *Frazeografia słowiańska* / Pod red. M. Balowskiego i W.Chlebdu. Opole, 2000. S. 14–17.
8. Бублик И.Ф. Вербальная агрессия и культура. *Язык и культура*: Материалы IV Междунар. конф. Київ, 1996. Ч. I. С. 235–237.
9. Будагов Р.А. Введение в науку о языке : Учеб. пособ. 2-е перераб. и доп. изд. Москва : Просвещение, 1965. 492 с.
10. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. Київ : Рад. шк., 1955. 307 с.

11. Бурмистрович Ю. А. Образование фразеологизмов как процесс, осуществлённый по моделям. *Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка)* : тезисы докладов и сообщений / ред. коллегия: проф. В. П. Жуков (отв. ред.) и др. Новгород, 1971. Ч.1. С. 9–12.
12. Гаврилюк Н. Формули-міфи про народження дітей (До ареальної характеристики на українському Поліссі і суміжних територіях). *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ, 1994. С. 332–339.
13. Гаврин С. Г. Проблема фразеологического моделирования. *Проблемы образования фразеологических единиц* : Респ. сб. / ред. кол.: В. Л. Архангельский (отв. ред.) и др. Тула : МП РСФСР Тульс. гос. пед. ин-т им. Л.Н.Толстого, 1976. С. 58–75.
14. Гринчишин Д.Г. Спостереження над фразеологією Наддністрянських говірок. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : тези доп. Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. С. 88–89.
15. Грица Т. Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл. : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.01. Харків, 1996. 182 с.
16. Грица Т.Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл. : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.02. Харків, 1996. 17 с.
17. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. думка, 1990. 268 с.
18. Гриценко П.П. Заметки о фразеологизмах с именами собственными в украинской диалектной речи. *Вопросы русского и общего языкознания. Сборник научных трудов Ташкентского ун-та*. Ташкент, 1976. Вып. 519. С. 118–124.
19. Губарев В. П. К типологии фразеологических моделей (на материале немецкого языка). *Филологические науки*. 1985. №4. С. 65–68.
20. Демська О.М. Про деякі зміни в фраземному складі бойківського говору. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики*

української народно-розмовної мови : тези доповідей Респ. конф. (Ужгород, листопад 1989р.). Ужгород, 1989. С. 51–52.

21. Демський М.Т. Дериваційна база діалектної фраземіки з бойківського ареалу. *Українська діалектна лексика* : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1987. С. 45–61.
22. Демський М.Т. Суть фраземи, її ономасіологічні функції й особливості номінації (Матеріали до ідеографічного Словника українських фразем). *Записки НТШ*. Львів, 1990. Т. ССХІХІ. С. 238-265.
23. Доленко М.Т. Із спостережень над діалектною фразеологією Поділля. *Українське мовознавство*. 1975. Вип. 3. С. 102-107.
24. Івашко Л.А. Очерки русской диалектной фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1981. 111 с.
25. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків : ФОЛІО, 1999. 304 с.
26. Івченко А. Фразеологія українських говірок Пряшівщини на загальноукраїнському та слов'янському тлі. *Наукові записки*. Пряшів, 1993. № 18. С. 137–144.
27. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия : Учеб. пособ. к спецкурсу. Ленинград, 1988. 79 с.
28. Коваленко Н. Матеріали до словника фразем західноподільських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 4. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. Ужгород, 2001. С. 253–257.
29. Коваленко Н.Д. Лексикографічний опис фразем західноподільських говірок. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. С. 379-391.
30. Коваленко Н.Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.

- 31.Коваленко Н.Д. Фраземіка говірок західного Поділля : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Київ, 2001. 384 с.
- 32.Коваль В. И. К типологическому изучению диалектной фразеологии близкородственных языков. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : тези доп. Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. С. 92–94.
- 33.Коваль В. И. Языковая картина мира и ее отражение в словянской этнофразеологии : Материалы Междунар. науч. конф. Славянская фразеология в синхронии и диахронии. Гомель, 2011. Вып. 1. С. 29–32.
- 34.Конобродська В. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики. Житомир : Полісся, 2003. 236 с.
- 35.Конобродська В. Номінації поліського поховального обряду. *Український діалектологічний збірник*. Київ : Довіра, 1997. Кн. 3. С. 428–458.
- 36.Лавер В. И. Русско-украинско-белорусские лексические варианты диалектных фразем. *Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу* : тезисы докладов (Ужгород, 25–28 сентября). Москва, 1973. С. 134–136.
- 37.Лавер В. І. Фразеологізми в українських говорах Закарпаття, пов'язані з народними обрядами заручин і весілля. *Культура і побут населення Українських Карпат* : матеріали республіканської наукової конференції. Ужгород, 1973. С. 248–253.
- 38.Лавер В.И. Об одной семантической группе фразеологизмов в украинских говорах Закарпатской области УССР. *Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ*. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 58–66.
- 39.Лавер В.И. Фраземіка українських діалектов карпатського регіона : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Київ, 1992. 50 с.
- 40.Ларин Б.А. Об эвфемизмах. История русского языка и общее языкознание. Москва : Просвещение, 1977. С. 101–114.

41. Лизанець П. До питання про мадяризми в лемківському говорі. Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча. Ужгород, 1965. С. 86.
42. Мацюк З. С. Із народу не викинеш. Діалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 136 с.
43. Мацюк З. С. Людина і її буття у західнополіській фразеології : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 375 с.
44. Мацюк З. С. Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
45. Мацюк З. С. Структурно-символічний аналіз фразеологічного ряду «материнство» (на матеріалі західнополіської фразеології). Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. С. 187–201.
46. Мацюк З. Модифікаційні процеси у фразеології Західного Полісся. *Україна і світ: діалог мов та культур* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 квітня 2018 р. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2018. С. 197–199.
47. Мацюк З. Від трансформації до конотації: шлях західнополіської фраземи. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. Вип. 48. С. 200–205.
48. Мацюк З. С. Говорити як медок варити : словник фразеологізмів Західного Полісся та суміжних територій. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 688 с.
49. Мацюк З. Імідж особистості крізь призму фразеологічної картини світу. *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych IV*, pod red. A. Kołodziej, E. Tyszkowskiej-

- Kasprzak, M. Ślawnickiej, A. Ursulenko. Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT 2020. 150–156.
- 50.Мацюк З. С. Народження позашлюбної дитини в західнополіському фразеологічному корпусі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А. С., 2020. Вип. 51. С. 88–91.
- 51.Мацюк З., Фенко М. Синергія концепту «дух» та соціально-культурний контекст. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кропивницький : Видавництво «КОД», 2019. Вип. 175. С. 613–618.
- 52.Мацюк З., Фенко М. Концепт “душа” в ареальній фразеології. *Studia ucrainika posnaniensia / Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.* Poznan, 2020. Zeszyt 8 (1). С. 127–138.
- 53.Мацюк З., Фенко М. Міжкультурні фраземи із запозиченою лакуною. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 20-ти річчю інституту (м. Луцьк, 21–22 травня 2020 р. / упоряд.: О.А. Бундак, Т.Й. Жалко, Н.Г. Конон. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 150–152.
- 54.Мацюк З., Фенко М. Оказіональні компоненти у фразеологічних одиницях західнополіського континууму. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія.* Ужгород, 2020. № 1 (43). С. 219–225.
- 55.Медведев Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків : Вища шк., 1982. 232 с.
- 56.Михайлова О.А., Якименко Н.Е. Содержание понятия эвфемизм. К постановке проблемы. *Слово. Фраза. Текст.* Москва : Азбуковник, 2002. С. 280–284.
- 57.Міняйло Р.В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2001. 261 с.

- 58.Мокиенко В. М. О специфике ареального описания и интерпретации фразеологических моделей. *Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу* : тезисы докладов (Ужгород, 25–28 сентября). Москва, 1973.
- 59.Мокиенко В. М. Фразеологические параллели и фразеологические изоглосы в славянских диалектах. *Вопросы фразеологии. Тр. СамГУ*. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 122–132.
- 60.Мокиенко В. М. Проблемы ареального описания восточнославянской фразеологии. *Сравнительно-типологические исследования славянских языков и культур. К IX Международному съезду славистов* : сб. ст. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. С. 40–53.
- 61.Мокиенко В. М. Славянская фразеология. 2 изд. Москва : Высшая школа, 1989. 288 с.
- 62.Мокієнко В. М. Фразеологія в лемківських говірках Східної Словаччини. Вархол Н.Д., Івченко А.О. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братіслава : Словацьке педагогічне вид-во. Відділ укр. літ-ри в Пряшеві, 1990. С. 5–14.
- 63.Мороз О. Українські фразеологізми з прізвищами і прізвиськами в основі (на тлі відповідних одиниць у російській, білоруській і польській мовах). *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 8. 319 с.
- 64.Назарян А. Г. Семантическая структура образных фразеологизмов и проблема её моделирования (на материале французского языка). *Лексико-грамматические и стилистические проблемы изучения иностранных языков* : сб. науч. тр. / отв. ред. Н. М. Фирсова. Москва, 1981. С. 12–23.
- 65.Назарян А. Г. Семантическая моделируемость фразеологизмов: реальность или фикция? *Филологические науки*. 1983. №6. С. 34–40.

66. Олійник М. *Бути на Божій правді*: фразеологізми зі значенням „померти” у гуцульських говірках. *Християнство й українська мова* : матер. наук. конф. Л., 2000. С. 279–288.
67. Олійник М. Жіноча тематика у фразеології гуцульських говірок. *Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка: Філол. науки*. Луганськ, 2001. №12. С. 192–197.
68. Олійник М. За лісом, за пралісом крайка лежить: фразеологізми, пов’язані з поняттям “змія” в гуцульських говірках. *Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. С. 192–201.
69. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Л., 2002. 20 с.
70. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2002. 222 с.
71. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Харьков, 1905. 652 с.
72. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления. *Хрестоматия по истории русского языкознания* / под. ред. Ф.П. Филина. Москва : Высш. шк., 1973. С. 239–253.
73. Потебня О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. / упоряд., вступ. ст., приміт. І.В.Іваньо, А.І.Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
74. Ройзензон Л. И. Украинско-русская (сибирская) фразеологическая изоглосса и формирование новых межславянских фразеологических связей. *Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов IV лингвистической конференции. Слово в языке, речи, контексте, 7–8 мая 1974 г.* / отв. ред. Н.А. Лукьянова. Новосибирск : НГУ, 1974. С. 96–98.
75. Скрипник Л. Г. Стрибати в гречку. *Мовознавство*. 1968. № 5. С. 76–78.
76. Солодуб Ю. П. К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках. *Вопросы языкознания*. 1982. №2. С. 106–114.

- 77.Солодуб Ю. П. Сопоставительная структурная типология фразеологизмов славянских языков и возможности её отражения в двуязычной фразеологии. *Фразеологизм и его лексикографическая разработка. Материалы IV Международного симпозиума в рамках заседания Международной комиссии по проблемам славянской фразеологии при Международном комитете славистов*. Минск : Наука и техника, 1987. С. 126–127.
- 78.Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Івано-Франківськ, 2000. 20 с.
- 79.Тайлор Э. Б. Первобытная культура: Пер. с англ. Москва : Политиздат, 1989. 573 с.
- 80.Ужченко В. Д. Историко-лінгвістичний аспект формування української фразеології : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02. Луганськ, 1994. 453 с.
- 81.Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: Монографія. Луганськ : Альма-матер, 2003. 362 с.
- 82.Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.
- 83.Ужченко В. Д. Весільні фразеологізми. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1991. № 5. С. 86–88.
- 84.Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків, 1990. 165 с.
- 85.Ужченко Д. Східноукраїнські зоофразеологічні репрезентанти структурно-семантичних моделей. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. С. 294–300.
- 86.Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та вн. Київ : „Укр. енцикл.”, 2000. 752 с.

- 87.Фрейд З. Тотем и табу: Пер. с нем. СПб.; Москва : Олимп; АСТ-ЛТД, 1998. 448 с.
- 88.Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.
- 89.Чабаненко В. А. Фразеологія говірок Нижньої Наддніпрянщини. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : тези доп. Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. С. 105–106.
- 90.Черданцева Т. З. Язык и его образы (Очерки по итальянской фразеологии). Москва : Междунар. отношения, 1977. 168 с.
- 91.Шевченко Л. Ю. Роль метафори і метонімії у творенні фразеологічних одиниць. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1985. № 10. С. 26–31.
- 92.Яким М. Б. Іменникові фразеологізми бойківського говору (етнокультурний аспект). *Вісник Харківського університету № 491. Серія Філологія. Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного.* Харків : Видавничий відділ ХНУ, 2000. С. 309–313.
- 93.Яким М.Б. Народно-розмовні іменникові фразеологізми бойківського говору (у зіставленні з літературною мовою). *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови* : тези Республіканської конференції (Ужгород, листопад 1989 р.). Ужгород : Вид-во Ужгородського держ. ун-ту, 1989. С. 154–155.
- 94.Януш О. Евфемія і суміжні явища в українській і російській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02, 10.02.01. Київ, 1997. 23 с.